

Lev Milčinski

OBLIČJA NOROSTI

Mednarodna klasifikacija je v svojem V. poglavju, ki zadeva duševne motnje, od svoje devete verzije (»ICD 9«) 1975. leta¹, do sedanje desete (»ICD 10«)² lepo napredovala, namreč od prejšnjih 185 na sedanjih 393 diagnostičnih kategorij. Vprašamo se lahko samo to, koliko gre ta diagnostična obogatitev na račun cepitve, oziroma diferenciacije nekdanjih – pred 19 leti postavljenih – kategorij, koliko pa je nova klasifikacija s svojimi dodanimi diagnostičnimi nišami posegla tudi v prostor, ki je bil doslej označen kot »duševno zdravje«. Ta možnost gotovo obstaja: Ljudje se hitro množimo. Teritorij, namenjen posamezniku, se oži. Navzkrižij med individui je več, ker njihov biološko-socialni potencial v svojem razvoju ne dohiteva socializacijskih potreb, ki rastejo iz vse večje gostote prebivalstva. Pravila socialnega vedenja se spričo tega sama po sebi zaostrujejo. Psihiatrični prispevek je v tem procesu zelo skromen, vsekakor tako skromen, da je pretirano trditi, češ »psihijatrija je podaljšana roka oblasti«, namreč pri utesnjevanju človeških pravic. Tako trdi pač laična alternativa, ki si je bila pred leti našla ideološko osnovo pri »antipsihiatrično« naravnanih psihiatrih.

Skrb za duševno bolne in motene osebe je vsekakor hvalevredna in naj bi bila naloga občestva, če se praktično sodelovanje med psihiatrično znanostjo in civilno alternativo ne bi tako rado spremenilo v sterilni ideološki prepir, mimo resničnih humanističnih interesov duševno abnormnih oseb.

Na to problematiko pa ne gledam še kot na bistvena vprašanja »norosti«, čeprav si »alternativa«, ko baje želi izboljšati razmere v odnosih do duševno bolnih, nadeva geslo »družbena zaščita norosti«. Tu se problem spremeni v terminološko vprašanje: Slovar slovenskega knjižnega jezika meni, da je za pojem »duševne bolezni« naziv »norost« pod 1. razlago zastarel.³ Že dr. Karol Bleiweis je 1875. leta v svoji znani knjizici »Blaznice (norišnice) kakoršne morajo biti, in kaj je njih namen«, govoril o »blaznih«, ne pa o »norih« ali »noric«.⁴ Ta zadnja dva naziva sta danes prihranjena za zmerjanje in sramotjenje.

Da se pa marsikaj povedati tudi pri nas o »norosti«, kot jo SSKJ definira pod 2. razlago: »nespametno, neumno dejanje ali ravnanje«, čemur dodam še sam – namreč tako dejanje, storjeno v okviru našega vsakdanjega življenja in za določene

¹ Mednarodna klasifikacija bolezni, povreda i uzroka smrti. IX. revizija (1975). Institut za dokumentacijo zaštite na radu. Niš, 11. izd. 1979

² Mednarodna klasifikacija bolezni (»ICD 10«), Inštitut za varovanje zdravja, R. Slovenije. (v tisku)

³ Slovar slovenskega knjižnega jezika, III. Ne-Prem., DZS, Ljubljana, 1979.

⁴ Bleiweis, dr. Karol: Blaznice (norišnice), kakoršne morajo biti, in kaj je njih namen. Deželni odbor Kranjski, Ljubljana, 1878.

plasti prebivalstva mogoče kar normalno in sprejemljivo. Tako kot Norost z žlahtno ironijo predstavlja Erazem Roterdamski (1456–1536) v svojem – pravijo da najboljšem – delu »*Laus Stultitiae*« (Hvalnica Norosti – 1509).⁵ Veliki humanist Erazem je bil v svojem času, ob koncu srednjega veka, priča mnogim dogajanjem, praviloma pod vodstvom takratnih učenjakov in posebej še cerkvenih ideologov, ki jim je botrovala človeška »norost«. Takšne oznake jim tudi danes nihče ne bi odrekel, posebno, ker jih, v nekoliko drugačni preobleki, pa v še grozljivejših dimenzijah srečujemo tudi v današnjem času.

Erazem je pa zaznal in na zadnjih straneh svojega dela tudi zapisal še oblike manj manifestne »norosti« – če smo bolj prizanesljivi – kratkovidnosti, ki nas ljudi spremlja že od davnine sem, in se v svojih razmišljanjih ni omejil le na uvid nespameti, »norosti« človeškega ravnanja, temveč je nakazal tudi pot odrešenja iz te zagate. Ko odstrojno pajčolan ironije s teh Erazmovih razmišljanj, se nam razkrije njegova zavezanost čisti človečnosti in skeptični odnos do tako imenovane učenosti. »Kristus – pravi Erazem – ob vsaki priložnosti preklinja in obsoja pametnike, ki se zanašajo na svoj razum«,⁶ ali drugače (po sv. Pavlu): »Bog je sklenil po nespameti zveličati svet, ker ga pač po učenosti ni bilo moč rešiti.«

(ibid.) in spet iz evangelija: »Gorje vam, pismouki in farizeji!«

Ali bi imel Erazem dandanes za znanost in učenost, ki sta nam naklonili atomsko bombo in ozonsko luknjo, eksplozijo prebivalstva in masovno umiranje v vojnah in izgnanstvu kako prijaznejšo besedo! To najbrž ne. Nakazuje pa pot nekaterim, ki bi se želeli dvigniti iz vrtinca NORE vsakdanjosti. Vendar tudi Erazem – tako kot tisti, ki so pred njim in za njim želeli dojeti neko višjo Resnico in jo razodeti drugim – zadene ob bariero »neubesedljivosti«. Če se zateka kdaj v terminologijo, ki jo nudi tedanja Cerkev, je to pač le »faute de mieux«. Erazem meni, da je to pot ljubezni in takole razmišlja: »Zakaj kdor močno ljubi, ne živi več v sebi, ampak v tistem, kar ljubi, in čim bolj se oddaljuje od sebe, ter prehaja v predmet svoje ljubezni, tem slajše je njegovo ugodje... Nato bo duha samega na čudežen način použil vrhovni Um, zakaj ta je še neskončno mogočnejši. Tako bo človek stopil »ves iz sebe« ter užival neizrekljivo srečo v tem, da ne bo več pripadal sebi, ampak se bo spojil z najvišjo Dobroto, ki priteguje vse nase... Ljudje, ki jim je dano tako zamaknjenje – dano pa je le redkim – doživljajo nekaj, kar je zelo podobno blaznosti, v njih govorjenju ni miselne zveze, ni nič človeškega, iz grla se jim trgajo brezumni glasovi, obraz se jim vsak hip izpreminja: zdaj so živalski, zdaj potrti, zdaj se jočejo, zdaj smejejo, pa zopet zdihujejo, skratka, prav res, da so »vsi iz sebe«. Ko pa »pridejo k sebi«, ne vedo povedati, kje so bili, ali v telesu ali izven njega, ali so bedeli ali spali, ne kaj so videli ali slišali, ne kaj so govorili ali delali...«⁷

Pred kratkim sem se srečal s komaj dve leti staro knjigo, ki se ukvarja s konkretno kazuistiko s konca prejšnjega in začetka tega stoletja, prav s takšnimi fenomeni, kakršne omenja Erazem. To delo, ki je prej esej kot razprava, ima naslov: »Svetnik in norica«,⁸ sta napisala Francozinja Catherine Clément – psihologinja, in Indijec Sudhir Kakar – psihoterapevt. Ukvarja se pa ta študija z dvema osebnostma, povsem različnima po svoji provenienci in usodi, kakršno jima je zarisala zgodovina, nadvse sta si pa podobni po bizarnosti vedenja in doživljanja,

⁵ Erasmus Roterdamski: Hvalnica norosti (*Encomium morias*). Prevedel Anton Sovrè. DZS, Ljubljana, 1953.

⁶ Ibid. 96–97.

⁷ Ibid. 101–102.

⁸ Clément, C., Kakar, S.: Der Heilige und die Verrückte. V. CiH. Beck, München, 1993.

kakršno sta leta dolgo razodevali in tako vznemirjali svojo okolico. Če bi hoteli v kratkem povzeti skupno podobo njunega vedenja, bi si pa lahko kar sposodili prej citirani opis Erazma Rotterdamskega. Ena oseba iz te dvojice je znana le pod psevdonimom, »Madeleine le Bouc« (Le Bouc je po francosko »kozel«, mišljen je pa »le bouc emissaire«, nemški »Sündenbock« – grešni kozel), v skladu s fantazijo, od katere je bila Madeleine obsedena. Rodila se je 1858. leta in umrla 1921. za neko srčno boleznijo. Od teh svojih 63 je prebila 6 let in še 8 mesecev v pariškem psihiatrično-nevrološkem zavodu Salpêtrière, kjer je profesor Jean Martin Charcot (1825–1893) v 1880-tih letih imel svoje znamenite predstave histeričnih pacientk, katere je s hipnozo hkrati gojil v njihovi histeriji in zdravil. Med Charcotovimi učenci se je znašel tudi Sigmund Freud (1856–1939), ki so ga te Charcotove klinične demonstracije pobudile, da je potem na Dunaju začel najprej z Breuerjem (po Charcotovi metodi) s hipnozo, nato pa sam s svojo psihoanalitsko metodo obravnavati nevrotične osebe. Freud je na ta način presegel – v bistvu še šamanistični – hipnoterapevtski tretman in pustil osebnosti pacienta lucidno zavest, ko se je omejil na sproščeno svobodno asociiranje na svojem »couchu«. Neki drugi Charcotov učenec, Pierre Janet (1859–1947), primarno filozof in potem psiholog na Salpêtrière, pa vpliva svojega mojstra Charcota ni prerasel in je ostal tudi žareč nasprotnik psihoanalize.

V njegovem 39. letu je bila Janetu v terapijo dodeljena 40-letna Madeleine, ki so jo od mladosti obhajale religiozne fantazije. Privedli so jo potem, ko je bila, kot so na policiji zapisali, »zaradi goljufij, potepuštv, prostitucije in prosjačenja« prebila že skoraj dve leti v zaporih. Cerkev je pa kot kako prerokinjo tudi ni spoznala, v Salpêtrière. Predstavila se je kot Madeleine le Bouc – Kristusova ljubica in hkrati posoda, ki odjemlje grehe sveta. Njeno bivanje v zavodu je bilo z lavrirano seksualnostjo prežeto valovanje ekstatičnih scen in halucinantnih stanj, spremljanih še z občasnimi psihosomatskimi pojavi. O svojih ekstatičnih stanjih je sama takole govorila: »Ne, stanje v katero zapadem, ni spanje. Normalno spanje je le neke vrste dopust, ki ga daje duhovno življenje animalnemu... Moja stanja so pa natanko nasprotek temu spanju. To je gospodstvo duha nad telesom, ki preneha delovati, da pusti duši misliti, se v kontemplaciji potopiti, ljubiti... Tedaj sem kot mrtva za vse, kar me obdaja...«⁹ Madeleine opisuje svoje muke, ko doživlja, da ji Bog odteguje ljubezen, po drugi plati pa ko tudi njena ljubezen do Boga pojema. Iz njenih izjav ni težko sprevideti, da so na delu že jasne transferne sile: »Tako je, kot bi bila moja duša z vašo (Janetovo) povezana, in želi deliti vse misli z menoj... Včasih se mi zdi, kot da stojite za menoj... je pa to predstava, ki v bistvu ni neprijetna... pa če bi vi, kot moj oče, odločili tako, da mi ničesar ne boste rekli, mi nič ne ukazali, celo če mi tudi pogleda, ne besede ne bi naklonili – celo tedaj bi še uživala v zavesti, da sem v vaših rokah in vam v celoti na voljo...«¹⁰ Pierre Janet se pa je pred temi atakami branil za barikadami znanosti, prepričan, da tu lahko ponudi le natančen opis in nič drugega. Lastni pozitivni kontratransfer je sublimiral, čeprav ga je ta »primer« tako zainteresiral, da Madeleine leta dolgo ni spustil s klinike in je ta primer raziskoval še po Madeleinini smrti in ga opisal v obsežni študiji *De l'angoisse à l'extase* (1926–28).

Gospa Catherine Clément – biografinja – pa na Madeleine sploh ne gleda kot na bolnico, temveč meni in protestira takole: »Madeleine je bila francoska mističarka, ki je izginila za zidovi psihiatričnega zavoda, ker je bila po normah njihovega časa ožigosana kot duševno bolna oziroma blazna.«¹¹

⁹ Ibid. 49

¹⁰ Ibid. 65–67

¹¹ Ibid. 26

Vendar za Madeleino ostaja slejkoprej kot spomenik le obsežni psihopatografski zapis Pierrea Janeta o zelo zanimivem primeru, ki je obogatil psihiatrično predstavo o histeriji.

Daleč proti Vzhodu od Pariza, v Bengaliji, je bil pa leta 1836 v siromašni brahmanski družini rojen Gadadhar Chattopadyaya. Starši mu kake posebne izobrazbe niso mogli nakloniti. Z dvajsetimi leti je postal svečenik v templju črne boginje razkroja in uničenja Kali v Dakshineshvaru. Različni jogijski guruji so ga potem 12 let vodili skozi ostre duhovne praktike in religiozne sisteme najrazličnejših smeri, tudi islam in krščanstvo in prek vseh različnih verstev je doživel razsvetljenja in končno prispel do uvida, da vse te poti privedejo do istega boga. Pred svojo zgodnjo smrtjo je osnoval še meniški red. Danes velja Gadadhar – z duhovnim imenom Ramakrishna – mnogim hindujcem za božjo inkarnacijo. Ramakrishnov red ima danes v Indiji več kot 200 samostanov, ki spoznavajo ljudi z njegovim naukom, ustanavljajo pa tudi bolnišnice, šole, knjižnice itd. Iz svojega centra blizu Kalkute pošilja red svoje »swamije« tudi v Zahodni svet, kjer sedaj dela kakih dvajset »Vedanta-centrov« ali družb – imenovanih »Vedanta« pač po tem, da je to filozofska smer, ki je še najbližja stari tradiciji Ved in Upāniṣad. Izmed številnih filozofsko-biografskih študij o Ramakrishni so mogoče še najbolj avtentična dela njegovih učencev.^{12, 13}

O Ramakrishnu danes menijo, da je mogoče to zadnji resnični mistik v vrsti drugih, ki so se dolga stoletja sem v zgodovini vzhodnih in zahodnih dežel občasno pojavljali in, mimo znanstveno-racionalne metode, po meditativni poti, prodirali do uvidov o življenju, svetu in vlogi človeka v njem, vse do tistih globin, od koder beseda že ne more biti več zanesljiv poročevalec.

Pa vendar je Ramakrishna v času svoje duhovne rasti in ostrih jogijskih praktik tudi (– kot Madeleine ali pa bogoiskalci, ki jih omenja Erazem –) preživel hude duševne krize, ekstaze in celo katatonska stanja, ko je bil kot izgubljen (»ves iz sebe« – bi rekel Erazem) in je potreboval ljudi, ki so ga hranili ter drugače skrbeli zanj, da ne bi telesno povsem propadel. Njegovo vedenje je bilo tiste čase kdaj še dosti bolj bizarno, kot je bilo npr. Madeleinino, zanemarjal je svoje svečeniške dolžnosti, poplesaval po cesti, se po žensko oblačil itd., tako, da je še preprostim in nadvse tolerantnim domačinom prišlo na misel, da je fant zmešan in bi ga veljalo zdraviti.

Treznim realistom je po vsem tem lahko zelo blizu takle sklep: Ramakrishna bi se bil tedaj v Parizu brž znašel v Salpêtrière ali celo v kaki bolj rigorozni psihiatrični instituciji. Madeleine bi bila pa v Indiji brez pridržkov sprejeta v armado sannyasinov in swamijev, razsvetljenih modrecev brez doma in imetja, ki tavajo po deželi in sooblikujejo identiteto te dežele po njeni duhovni plati. – Najbrž pa ne bi bilo čisto tako. Ekstaze, kakršne je doživel Ramakrishna, in tiste, ki so jih opažali pri Madeleini, so dokaj različne. V zbirki Ramakrishnovih izrekov¹⁴ je tudi eden (1352) s tole vsebino: »Ko je govoril o človeku, čigar čustveno vzburljenje je bilo videti kot SAMADHI (kar je sanskrtski izraz za tisto stanje zavesti, ki presega budnost, sanjanje in globoko spanje in v katerem mišljenje preneha in je to popolna potopitev v objekt meditacije npr. v Absolutno – op. Milčinski), je Ramakrishna dejal: »V resnični ekstazi se človek potopi v globine Sebe in postane povsem negiben. Kaj pa tukaj vidimo? Ostanite mirni in si oglejte to ekstazo. To je tako, kot da v veliki

¹² Vivekananda, Swami: Ramakrishna mein Meister. Rascher, Zürich, 1943.

¹³ M. ...: Sri Ramakrishnas ewige Botschaft. Rascher, Zürich, 1955.

¹⁴ L'enseignement de Ramakrishna. (Zbral Shri Ramakrishna Paramahansa). Adrien Maisonneuve, Paris, 1942, 1352 – str. 546.

posodi malo mleka kuhate; mleko se dvigne, posoda je kot napolnjena, ko jo pa odmaknete z ognja, niti kapljica mleka ne ostane. Tisto malo, kar ga je bilo, je prisušeno na posodo.« Takšen vtis nam pustijo dramatični Madeleinini nastopi, ki računajo na gledalstvo in poudarjajo njen Ego. Ramakrishna pa v ekstazi pozablja svoj jaz do meja izničenja telesnega substrata.

Lahko si zamislimo kontinuum, v katerem se v različnih količinah mešajo elementi Madeleinine in Ramakrishnove ekstatične paradigme, lahko bi rekli tudi »norosti«.

Očitno pa človeku ni nujna dramatična pot ekstaz, ko išče svojo bit in svoje mesto v svetu. Ko uvidi in notranje doživi – da je bil vržen v svet, ne da bi bil kakorkoli sam odločal, kam in v kakšno okolje, da je potem rasel v skladu z biološkimi in psihosocialnimi zakonitostmi, ko spozna in sprejme, da se bo potem staral, zbolel in umrl, in da bo končno njegovo truplo strohnelo do anorganskih ostankov, pa da bo potem samo naključje odločalo o tem, koliko teh ostankov in kdaj se utegne zbrati spet v nekako organsko strukturo – potem ostaja samo neprizadet opazovalec tega vsakdanjega življenjskega vrveža. V svojem bistvu drugačen, pa mogoče z malo mimikrije prikrit, da bi vendar lahko ostal v človeškem občestvu. Lao Zi – daoistični filozof iz 6. stol. pred našim štetjem – je takole opisal svoje občutje v tej situaciji:

»... Zdi se mi, da zmeda tega sveta ni konca.
Množica se gneta in suka,
kot da bi se odpravljala k darilni pojedini,
kot da bi šla na pomladno praznovanje.
Le sam sem pohleven,
kot da do svoje oblike še nisem dospel.
Kot dojenec, ki se še ni nasmehnil,
kot brezdomec, ki ne ve, ne kod ne kam.
Ljudje imajo vsega preveč,
le jaz sproti vse zapravim.
Moje srce je srce bedaka –
nejasno, megleno.
Ljudje natanko razločujejo in postavljajo,
le sam sem zbegan in zmeden,
kot da imam rad, česar razločiti ni mogoče;
nemiren kot morje,
brez cilja kot veter.

Vsi počno, kot bi bili koristni,
le jaz sem uporen kot tepček,
le jaz sem drugačen kot vsi drugi,
navezan še na hrano materinih prsi.«¹⁵

Sam se Lao Zi označuje v množici za »bedaka«, »tepčka«, ki je »zbegan in zmeden«, v našem kontekstu bi lahko rekli tudi – »norček«.

Ostaja nam pa dvom, na kateri plati je zares »norost« – pri Lao Ziju ali pri množici.

¹⁵ Klasiki daoizma. Prevedla Maja Milčinski. Slovenska matica, Ljubljana, 1992, 20., str. 80.